

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВАЛЮТНОГО НАГЛЯДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ В УКРАЇНІ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROVISION OF FOREIGN CURRENCY SUPERVISION OVER THE ACTIVITY OF FOREIGN CURRENCY TRANSACTION SUBJECTS IN UKRAINE

Андрущенко І.Г., к.ю.н., професор,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена з'ясуванню засад здійснення валютного нагляду за діяльністю суб'єктів валютних операцій в державі. Ззначається, що на подальший розвиток валютного ринку впливають такі чинники як: стимулювання виробництва, залучення інвестиційних ресурсів, а також підвищення ефективності економіки.

У статті надається різнобічне трактування правової категорії «валютний ринок»: сукупність відносин з операцій купівлі-продажу іноземної валюти; наявність інститутів, за допомогою яких здійснюються такі операції; визначені фінансові центри (місця) де проводяться операції з валютою.

Автором вказується, що ключовим елементом регуляторної діяльності на валютному ринку є нагляд за діяльністю суб'єктів валютних операцій. Наголошується, що за допомогою нагляду як соціальної складової, забезпечується дотримання відповідних правил діяльності, а також виконання визначених регламентів поведінки, порушення яких може негативно вплинути на функціонування системи загалом.

Підкреслюється, що нагляд на валютному ринку здійснюється з метою виявлення та попередження порушень валютного законодавства, сприяє справедливості та упорядкованості валютного ринку та є основою правозастосування.

Узагальнено вимоги чинного законодавства за якими до суб'єктів валютних операцій відносять резидентів та нерезидентів. Також у статті автором визначено яких саме осіб відносять до резидентів та нерезидентів.

Автором вказано, що валютний нагляд є складовою частиною валютного регулювання, який переважно здійснюється Національним банком України та в установлених законодавством випадках Кабінетом Міністрів України. Охарактеризовані основні функції Національного банку України у частині, що безпосередньо торкаються валютного регулювання.

Підкреслюється, що інструменти грошово-кредитної політики, які використовуються саме з метою регулювання обсягу грошової маси, є одночасно й інструментами валютного регулювання. У статті також викладені зазначені інструменти.

У заключній частині статті представлені висновки та визначені окремі фактори, що впливатимуть на адміністративно-правове забезпечення валютного нагляду за діяльністю суб'єктів валютних операцій в Україні.

Ключові слова: валютний ринок, валютні операції, регулятор, функції, національна валюта, інструменти валютного регулювання, інститути ринку.

The article is devoted to elucidating the principles of foreign currency supervision over the activities of subjects of currency operations in the state. It is noted that the further development of the foreign exchange market is influenced by such factors as: stimulating production, attracting investment resources, as well as increasing the efficiency of the economy.

The article provides a versatile interpretation of the legal category "foreign exchange market": a set of relations from transactions of purchase and sale of foreign currency; availability of institutions through which such operations are carried out; designated financial centers (places) where currency transactions are carried out.

The author points out that the key element of regulatory activity in the foreign exchange market is the supervision of the activities of subjects of foreign exchange operations. It is emphasized that with the help of supervision as a social component, compliance with the relevant rules of activity is ensured, as well as the implementation of certain regulations of behavior, the violation of which can negatively affect the functioning of the system in general.

It is emphasized that the supervision of the foreign exchange market is carried out in order to detect and prevent violations of foreign exchange legislation, promotes the fairness and orderliness of the foreign exchange market and is the basis of law enforcement.

The requirements of the current legislation, according to which subjects of foreign exchange transactions include residents and non-residents, are summarized. Also, in the article, the author defines exactly which persons are classified as residents and non-residents.

The author indicated that currency supervision is a component of currency regulation, which is mainly carried out by the National Bank of Ukraine and, in cases established by law, by the Cabinet of Ministers of Ukraine. The main functions of the National Bank of Ukraine are characterized in the part that directly affects currency regulation.

It is emphasized that the instruments of monetary policy, which are used precisely for the purpose of regulating the volume of the money supply, are at the same time instruments of currency regulation. The article also describes these tools.

In the final part of the article, conclusions are presented and certain factors are identified that will affect the administrative and legal provision of currency supervision over the activities of foreign exchange transaction subjects in Ukraine.

Key words: currency market, currency operations, regulator, functions, national currency, instruments of currency regulation, market institutions.

Постановка проблеми. Структурні реформи, що проводяться в Україні, не можуть вважатися завершеними без створення конкурентоспроможного валютного ринку, здатного перерозподіляти та надавати економіці фінансові ресурси з метою її подальшого розвитку. Стимулювання виробництва, залучення інвестиційних ресурсів та підвищення ефективності економіки – є визначальними чинниками подальшого розвитку валютного ринку.

Враховуючи наявні виклики та масштаб першочергових завдань, що постали перед країною, вбачається, що Україна не може покладатися лише на бюджетну систему та банківський сектор для забезпечення фінансування

потреб країни та відбудову економіки. Звідси впливають два принципи твердження:

– активна та цілеспрямована політика держави по відношенню до валютного ринку, а також удосконалення моделі його регулювання – має співвідноситися з конкретними умовами вітчизняної економіки, національними інтересами та традиціями;

– особлива актуальність для України – це розвиток ефективної системи регулювання валютного ринку як ключового заходу регуляторного характеру.

Актуальність даної статті полягає у тому, що переважна більшість аспектів які торкаються валютного нагляду

за діяльністю суб'єктів валютних операцій Україні в основному займалися науковці економічного спрямування.

Наукові праці юридичного спрямування з визначених питань, загалом носили обмежений характер. Тому не буде перебільшенням зазначити, що правові аспекти забезпечення валютного нагляду в країні не стали предметом системних розробок вітчизняних правників. У вітчизняній юридичній літературі практично відсутні дослідження, що присвячені питанням які піднімає автор у статті.

Проблематика, якої торкнувся у своїй статті автор, знайшли своє лише часткове відображення у роботах І. В. Корулі, Л. О. Онишак, С. В. Ткача, І. Б. Хоми та ін.

Саме ці міркування і зумовили написання даної статті.

Виклад основного матеріалу. Наразі, валютний ринок – економічна категорія, яку можна трактувати з різних сторін. *По-перше*, це сукупність відносин, які дозволяють здійснювати операції купівлі-продажу іноземної валюти та інших валютних цінностей. *По-друге*, це сукупність певних інститутів, за допомогою яких здійснюються ці операції з іноземною валютою. *По-третє*, він представляє собою офіційні фінансові центри, тобто місця, де здійснюються операції з валютою [1, с. 56].

Валютний ринок є важливою складовою частиною соціально-орієнтованої ринкової економіки. В Україні, як і в інших країнах де здійснюються структурні реформи, валютний ринок є однією із головних сфер фінансової системи, без якої неможливо сподіватися на повноцінне та якісне функціонування складного механізму ринкової економіки.

Слід вказати, що одним із ключових елементів регуляторної діяльності на валютному ринку є нагляд за діяльністю суб'єктів валютних операцій (далі – СВО).

Загалом, питанню забезпечення наглядової функції, суспільство завжди приділяло значну увагу та здійснювало її за допомогою різних заходів та прийомів. Нагляд можна розглядати як соціальну складову, зокрема сукупність процесів у суспільстві, за допомогою яких забезпечується дотримання правил діяльності, а також виконання визначених регламентів поведінки, порушення яких негативно впливає на функціонування системи у цілому. Соціальний нагляд забезпечує відповідну організацію суспільного життя, адекватну встановленим у суспільстві правилам поведінки учасників суспільних відносин. Через такий нагляд реалізується принцип зворотного зв'язку в управлінні суспільними процесами чи системами. Тому нагляд є невід'ємною частиною розвитку суспільства [2, с. 168].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про валюту і валютні операції» валютний нагляд це система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання СВО і уповноваженими установами валютного законодавства [3].

Нагляд на валютному ринку здійснюється з метою виявлення та попередження порушень валютного законодавства, сприяє справедливості та упорядкованості валютного ринку та є основою правозастосування. Створення умов для сприятливого правового клімату функціонування валютного ринку в Україні, буде сприяти залученню коштів вітчизняних та іноземних інвесторів в економіку України, запобіганню правопорушень на валютному ринку, а у разі виявлення правопорушень – оперативного і всебічного їх розслідування та розробки нормативно-правових актів, які мінімізують їх вчинення у майбутньому.

Згідно з вимогами чинного законодавства до СВО відносять резидентів та/чи нерезидентів, які здійснюють валютні операції. Так, резидентами, які здійснюють валютні операції є:

- фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за межами України;
- фізичні особи – підприємці, зареєстровані згідно із законодавством України;

- юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

- дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

- відокремлені підрозділи юридичних осіб, а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України.

У свою чергу до нерезидентів відносять:

- фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають на території України;

- юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, у тому числі ті, частки участі в яких належать резидентам;

- розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх відокремлені підрозділи, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій з місцезнаходженням за межами України, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

- відокремлені підрозділи юридичних осіб, що розташовані за межами України та здійснюють підприємницьку діяльність відповідно до законодавства іноземної держави;

- інші особи, які не є резидентами [3].

Варто підкреслити, що валютний нагляд є складовою частиною валютного регулювання, який здійснюється в переважній мірі Національним банком України та в установлених Законом України «Про валюту і валютні операції» випадках Кабінетом Міністрів України.

Що стосується валютного регулювання, яке забезпечується Національним банком України, то цьому напрямку діяльності регулятора відповідають ряд його функцій, зокрема:

- монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг;

- здійснює валютне регулювання, визначає порядок виконання операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами;

- створює, веде інформаційні системи (реєстри, бази даних) для виконання функцій валютного регулювання та валютного нагляду, а також встановлює вимоги щодо створення, ведення, наповнення банками, небанківськими фінансовими установами, операторами поштового зв'язку інформаційних систем (реєстрів, баз даних) для забезпечення обміну інформацією між ними при здійсненні валютного нагляду;

- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютного резерву та здійснення операцій із золотовалютним резервом та банківськими металами;

- аналізує та прогнозує динаміку макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників, у тому числі складає платіжний баланс;

- організовує та здійснює перевезення валютних та інших цінностей, у визначеному Національним банком порядку видає юридичним особам ліцензії на здійснення операцій з готівкою, зупиняє, поновлює та відкликає такі ліцензії;

- здійснює інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах своєї компетенції, визначеної законом [4].

Зауважимо, що оскільки обсяг грошової маси в країні безпосередньо впливає на обсяг пропозиції грошової оди-

ниці України, як на готівковому, так і на міжбанківському валютному ринках, то звісно, що він впливає і на валютно-курсів коливання. Тому інструменти грошово-кредитної політики, які використовуються саме з метою регулювання обсягу грошової маси, є одночасно й інструментами валютного регулювання [5, с. 106].

Так, відповідно до статті 25 Закону України «Про Національний банк України» до таких інструментів відносять:

- визначення та регулювання норм обов’язкових резервів для банків;
- процентна політика;
- рефінансування банків;
- валютні інтервенції (купівля-продаж валютних цінностей на валютних ринках);
- операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов’язаннями, на відкритому ринку;
- регулювання імпорту та експорту капіталу;
- запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов’язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
- зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
- емісія власних боргових зобов’язань та операції з ними;

– операції з деривативними фінансовими інструментами [4].

Необхідно наголосити, що стратегічна орієнтація України до повноправного членства в Європейському Союзі, вимагає постійного розвитку та удосконалення засад реалізації валютного нагляду, до яких можна віднести: підвищення його ефективності; скорочення фінансових видатків на його проведення; раціональне використання інших видів ресурсів під час його проведення; технологічна модернізація його здійснення тощо).

Висновок. Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що на адміністративно-правове забезпечення валютного нагляду за діяльністю СВО в Україні, буде впливати: 1) захист інтересів громадян, суб’єктів господарювання та держави від можливих курсових коливань, фінансових та інших ризиків; 2) зміцнення довіри СВО, в тому числі і населення до прогнозованості та передбачуваності валютного ринку; 3) подальший розвиток інститутів ринку та стабілізації економіки; 4) стимулювання розвитку економіки, зокрема транспорту, туризму, міжнародних перевезень, будівельної та агропромислової галузі економіки; 5) залучення довгострокових фінансових ресурсів, що формуються, в тому числі і на валютному ринку, для здійснення інвестицій в економіку України; 6) інтеграція валютного ринку України в міжнародні та регіональні ринки фінансових послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хома І. Б., Оницьак Л. О. Основні проблеми та тенденції валютного ринку України в умовах нестабільності валютного курсу. *Економічний простір*. № 129. 2018. С. 56–65. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/167/160> (дата звернення: 10.01.2024).
2. Коруля І. В. Державний контроль та нагляд як ефективні засоби діяльності міліції у сфері протидії корупції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. Випуск 25. 2014. С. 168–171. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8416/1/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B5%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BC%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%83%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97.pdf> (дата звернення: 10.01.2024).
3. Про валюту і валютні операції : Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII : станом на 10 січн. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#n6> (дата звернення: 10.01.2024).
4. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV : станом на 10 січн. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n101> (дата звернення: 10.01.2024).
5. Ткач С. В. Організаційно-правові засади валютного регулювання в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Т. 1, № 4. С. 104–111. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERM=S=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9669410:%D0%A1%D0%B5%D1%80.2/2015/4\(1\)#gsc.tab=0](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERM=S=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9669410:%D0%A1%D0%B5%D1%80.2/2015/4(1)#gsc.tab=0) (дата звернення: 10.01.2024).